

OSMANLI ARAŞTIRMALARI XVII

NeŒir Heyeti - Editorial Board
Halil İNALCIK - Nejat GÖYÜNÇ
Heath W. LOWRY - İsmail ERÜNSAL
Klaus KREISER - A. Atilla ŒENTÜRK

THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES XVII

İstanbul - 1997

Sahibi: **ENDERUN KİTABEVİ** adına İsmail ÖZDOĞAN
Tel: (0.212) 518 26 09 Fax: (0.212) 518 26 63
Yazı İşleri Sorumlusu: Nejat GÖYÜNÇ
Tel: (0.216) 333 91 16
Dizgi: Girişim Dizgi
Tel: (0.212) 513 28 29
Basıldığı Yer: **FATİH OFSET**
Tel: (0.212) 501 28 23 - 612 86 71
Adres: **ENDERUN KİTABEVİ**, Beyaz Saray No. 46 Beyazıt - İST.

---

e-mail:enderun@orion.net.tr

hediyelerini getirmektedirler. İmparator mektupları daima Grekçe olarak kaleme alınmış olmakla beraber, Halifenin mektupları, Abdülmelik tarafından gerçekleştirilen idarî reformlara kadar Grekçe veya Arapça olarak kaleme alınmış oldukları halde, daha sonraki yazışma dili yalnızca Arapçadır. Mühür, altın kozalak ve itimadname gibi elçinin ruhsatına delalet eden öğelerin mevcudiyeti tesbit edilememektedir. Elçiler sınırlarda karşılanır ve refakat altında başşehre iletilirler, bazen arandıkları da olur. Varılan hükümdar sarayında elçi belirli bir merasim ile karşılanır, mektubu teslim ve geliş gerekçesini ifade eder. Daha sonraki siyasî görüşmeler hakkında verilen bilgiler - Osmanlı sefaretnamelerinin de örneklediği gibi- kısıtlıdır. Dönüş işlemi, son defa huzura kabul, varılan kararın elçiye sözlü olarak tebliğ edilmesi ve ayrıca daima yazılı bir cevap hazırlanması, elçinin kendisine verilen hediyelerin teslimi şeklinde gerçekleşir. Antlaşmalar iki aşamada tekemmül eder: Önce taraflardan birinin sarayında (bu genellikle İmparatorun sarayıdır) anlaşmanın ön mutabakatı sağlanır, daha sonra diğer tarafın sarayında (bu genellikle -Osmanlı örneğine de uygun olarak- Halifenin sarayıdır) nihai metin oluşturulur. Antlaşma iki dilli olarak tanzim edilir ve şahidlerin huzurunda yemin ile temin edilir. Yemin işlemi akabinde antlaşma metni katlanır ve bir keseye konur. Elçiler geçici ikametleri esnasında belirli bir gözetim altında tutulmakla beraber, halk ile de irtibat kurabilir ve askerî bilgiler edinebilirler. Halifenin elçisi, Bizans zâdegânı ile temas kurar, ihtida etmiş Araplar ile görüşür ve Müslüman esirlerin akıbeti ile ilgilenebilirdi. Dönüşlerinde, yaptıkları görüşmeler hakkında hükümdara sözlü olarak bilgiler verir ve bunları daha sonra -yine Osmanlı uygulamasında olduğu gibi- yazılı hale getirirlerdi. Arşivlere intikal eden bu gibi sefaretnameler, tarihçilerin araştırmalarında en önemli kaynağı teşkil eder.

Antlaşmalar çeşitli sebeplerden ötürü gündeme gelir ve yapılır. Hükümdarlar, kendilerini zayıf hissetmelerinden ötürü veya muhtemel bir tecavüzü bertaraf etmek üzere süreli bir barış antlaşmasının yapılmasını teklif edilebilirler veya İmparator, rakiblerine karşı askerî yardım talebinde bulunmak üzere bir antlaşma teklifi getirebilirdi. Bazen iki rakip imparator adayının da (Artabasdos ve Konstantin örneğinde olduğu gibi, s. 247) Halifeye desteklenmeleri için elçi yollamaları söz konusu olabilmekteydi. Barışın sağlanması için her iki tarafda senelik ödemelerde bulunmayı teklif edebilir ve bu ödemeleri garanti etmek için de rehineler verilir. Mekke, Medine ve Şam'daki cami inşaatı için para ve malzeme (sütun, mozayik) ve teknik eleman sağlanması gibi talepler (s. 181, 183, 189) ayrıca söz konusu olabilmekteydi. Antlaşma süreleri bir veya üç seneden otuz seneye kadar uzanabilirdi.

Çalışma, Almanca ve İngilizce birer *Sonuç* (s. 397-404), geniş ve izahlı birincil *Kaynaklar* (s. 405-416) ve ikincil *Literatür* (s.417-430), görüşmelerde konusu edilen *Kuran ve İncil âyetleri dökümü*, (s.431), birincil *Kaynaklara dair dizin* (s. 433-436), *Latince, Grekçe, Arapça, Süryanice ıstılah dizini* ve sair *Genel dizin* (s. 451-470) kısımlarını içermektedir. Sekiz dil üzerinde sürdürülmüş olan bu değerli çalışmanın, Bizans ve İslam tarihçilerimize örnek olmasını dilerim.

Kemal BEYDİLLİ

MAURUS REİNKOWSKI, *Filastin, Filistin und Eretz Israel. Die späte osmanische Herrschaft über Palästina in der arabischen, türkischen und israelischen Historiographie*. (Filistin. Arap, Türk ve İsrail Tarihçiliğinde Filistin'de Yakındönem Osmanlı Hükümlerinin). Klaus Schwarz yay. Islamische Untersuchungen Band 186. Berlin 1995, 372 S.

Tanıtmaya çalışacağımız bu eser, Bamberg Üniversitesi'nde Prof. Dr. Klaus Kreiser danışmanlığında sürdürülmüş olan doktora tezinin genişletilmiş ve gözden geçirilmiş şeklidir. Çalışmada, Yahudi, Arap ve Türk tarihçilerinin Filistin'i konu alan çalışmaları ve sair eserlerindeki Filistin hakkındaki kayıtları incelenmekte, dolayısıyla son dönem Osmanlı idaresindeki, Türk, Yahudi ve Araplarla ilgili tarafların görüşleri tesbit edilmekte ve bu üç grubun Osmanlı idaresi hakkındaki yargıları sorgulanmaktadır. Üç kaynak dildeki yayınları doğrudan ele alan ve bunları çeşitli açılardan karşılaştıran bu eser, bu anlamda sahasının tek çalışması olma özelliğini taşımaktadır. Çalışma, yalnızca 1882'de başlayan Yahudi-Siyonist muhaceratıyla (*Aliyah*) ortaya çıkan yeni dönemi ele almakla yetinmemekte, tarihçilerin daha önceki ve bu tarihten sonraki dönemle ilgili yargı ve tesbitlerini ve kıyaslamalarını da gözler önüne sermektedir. Yahudi muhacereti ve Yahudi, Arap ve Türk milliyetçiliğinin ortaya çıkması, bu bölge ile ilgilenen tarihçiler için müşterek bir araştırma konusu teşkil etmiştir. Dolayısıyla tarihyazıcılığında karşılıklı cepheleşmelerin kendini gösterdiği bir dönem olarak imparatorluğun son devri, çalışmanın da ele aldığı zaman diliminin sınırlarını ve gerekçelerini belirlemektedir.

Giriş ve anahatları ile bölge tarihine dair yapılan takdimi dört büyük bölüm takip etmektedir. *Birinci bölüm*, 1948'den beri bölge ile ilgili tarihyazıcılığının ele aldığı konuları belirler. (s. 47-86). Bu, Filistin hakkında Arap tarihyazımı, Arap tarihçileri için milliyetçilik ve antisyonizm ana konularında yoğunlaşır. Türk tarihyazıcılığı ve Türk-Arap münasebetlerindeki değişimler bu kısmı tamamlar. Bölge hakkındaki Yahudi tarihyazıcılığı, Osmanlı araştırmaları ve bölgenin aslı yerli Yahudi halkı (*Yişuv*) hakkındaki araştırmalar ağırlığında ele alınır. Taraflara yakın internasyonal tarihyazıcılığı ve Osmanlı arşiv belgeleri ile çalışan internasyonal Osmanistik hakkındaki kısımlar ile bu bölüm sona erer. *İkinci bölüm*, tarih araştırmacılığında esas teşkil eden konular ile ilgilidir. (s. 87-147). Osmanlı imparatorluğunun bölgede yarattığı durum ve oynadığı rol, bölgedeki rüşvet ve irtişa ve bunun muhaceret yasaklamalarının delinmesindeki payı, Avrupa nüfuzunun bölgeye girişi ve ekonomik gelişme ve reform hareketleri gibi konular yanında bölgenin mukadderatında rol oynayan siyasî şahsiyetlerin tutumları ayrıca ele alınır: II. Abdülhamid idaresi, Abdülhamid ve siyonizm, Genç Türkler, Genç Türkler ve siyonizm, Cemal Paşa ve Birinci Dünya Savaşı, Cemal Paşa ve Filistin Yahudileri, milliyetçilik, "millet"den ulusa geçiş, "millet sistemi" ve Osmanlı imparatorluğundaki Yahudiler, Osmanlılık, Arapçılık ve Türkçülük, siyonizm, siyonizm ve Arap/Filistin milliyetçiliği kısımları ile bu bölüm sona erer. *Üçüncü bölüm*, 1970-1990 arasındaki tariharştırmacılığı ve yazıcılığında malzemenin belirlenmesi, kullanılması ve yorumlanması ve tarihçinin şahsî yargı, eğilim ve telakkilerinden gelen zihinsel ve eğitim ve araştırma şartlarının yetersizliğinden doğan maddî yapılanma ile ilgili meseleler ele alınmaktadır. (s. 149-207). Burada, tarihçinin, araştırma sahasının kaynak dillerine vakıf olmama halleri özellikle genelde modern ibranicenin -Türk tarihçileri, İsrail ve İsrail işgalindeki bölgeler dışındaki tarihçiler örneğinde olduğu gibi- bilinmemesi başta gelen maddî bir engel olarak öne sürülmektedir. Dolayısıyla, araştırmalarını, bölgenin üç ana dilinden istifade ile meydana getiren tarihçilerin nedreti vurgulanmaktadır. Modern İbranice olarak kaleme alınan eserlerin genelde İngilizceye tercüme edilmekte olmalarına rağmen bölgesel *Yişuv* araştırmalarının modern İbranice inhisarında kaldığı ve bu dile vakıf olmayanların ise bu araştırmaların neticelerinden habersiz kaldıkları belirtilmektedir. Bunun yanında bazı tarihçilerin genelde İngiliz belgeleri ve İngilizce literatürden istifade ile çalışmalarını yü-

rütmelerine rağmen, -örneklerini verdiği Türk tarihçileri gibi- Osmanlı arşivlerinden yetersizce veya tamamen uzak kalarak bölge ile ilgili tarihyazıcılığına soyunmakta oldukları, Osmanlı tarihi yazan Arap tarihçilerin de, eserlerini genelde İngilizce literatüre dayandırmakta oldukları, kaynak dilini bilememe kaynaklara inememeyi beraberinde getirdiğinden, bu anlamda önemli bir zafiyetin olduğu gerçeği üzerinde durulmaktadır. Gayriilmî yaklaşımlar, millî ve dinî eğilimlerden hareket, hissî ve keyfî yorum ve delillendirmeler, sıkca ileri sürülen ilmî ve tarafsız olma iddialarına rağmen bölge tarihyazıcılığının bir diğer zafiyeti olarak örneklenmektedir. *Dördüncü bölüm*, tarafların kendi tez ve görüşlerini ortaya koyuşlarında kullandıkları vasıta ve delillerin şekillerini ele alır. (s. 209-237). Nasyonalizm ve siyonizm kavramları ve özellikle Arap tarihyazıcılığı ve milliyetçilik, Osmanlı imparatorluğu ve panislamizm konuları üzerinde durulmakta ve bunlara dair bölge tarihazarlarının eserlerinden mukayeseli örneklemeler getirilmektedir.

Çalışmanın sonunda, bu bölge ve konu ile ilgili olarak eser vermiş bulunan 110 tarihçinin kısa biyografilerine yer verilmiş ve başlıca eserleri gösterilmiştir. Genelde, "*Kim kimdir*" kaynaklı veya doğrudan yazarlara başvurularak oluşturulan bu biyografik bilgiler (s. 252-281) faydalı olmakla beraber gerekliliği tartışılabilir. Çalışmanın bibliyografya kısmında zahmetli bir mesâî mahsülü olarak kullanılan 315 eserin muhteva tanıtımı ve değerlendirmeleri verilmiştir. (Bibliographie Raisonné, s. 282-361).

Çalışma, öncelikle Osmanlı devletinin, siyonist hareket ve Filistin'e yapılan Yahudi muhaceratı karşısında takib ettiği siyasetin, Türk, Arap ve Yahudi tarihçileri ve konu ve bölge ile ilgilenen internasyonal tarihçiler arasında önemli bir görüş ve değerlendirme farklılığını, zıddiyet ve uyuşmazlığını gözler önüne sermiş bulunmaktadır. Tarihçilerin, bölgenin araştırma ve kaynak dillerine vakıf olarak, mevcut literatür ve arşiv malzemelerinden bir bütün halinde istifade ederek eserlerini verdikleri ve özellikle bunu yaparken belirli millî ve hissî eğilimlerden arınmış olarak kalem oynattıklarını söylemenin mümkün olmadığı anlaşılmaktadır. Mevcud çalışmaların önemli bir kısmı karşılıklı suçlama ve müdafaa çizgisinde yer almakta, kimilerinde tarihî yazgının değişmezliği görüşü ilmî olmayan yaklaşımlar ortaya çıkartmaktadır. Türk tarihçilerinin; büyük devletlerin çıkar politikaları, oluşturulan fesadlar, Türk idaresinin kıymetini bilememek, iç ve dış düşmanlar, Arap ihaneti ve arkadan vurma, gayrimüslim tebeanın güvenilmezliği, siyonizm, dönme ve mason komploları, tartışmalı II. Abdülhamid politikası, rüşvet ve irtişa, hülasa çeşitli komplo projeleri üretmek bölgeye ve konuya yaklaşmakta oldukları ve konunun araştırma dillerine vakıf olmadan, hatta Osmanlı arşivlerinden bile -göstermelik ve yeterince olmayan birkaç istisna dışında- istifade etmek külfetini ihtiyar etmeden ve bölgeye ve meseleye müstakil olarak eğilmekten tarihçilik yaptıkları ve genelde methodsuz, donatımsız ve hamasî bir yaklaşım içinde buldukları gözler önüne serilmektedir. Devletlerarası münasebetlerdeki zıddiyet ve uzlaşmazlığın, hatta açık bir düşmanlığın hüküm sürdüğü ve dolayısıyla tarihyazıcılığının da politize olduğu bir ortamda, gerçek tarihçilere ne kadar büyük bir görev ve mesuliyet düştüğü, bu çalışma ile daha iyi anlaşılmaktadır.

Kemal BEYDİLLİ

YORAM SHALİT, *Nicht-Muslime und Fremde in Aleppo und Damaskus im 18. und in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts.* (18. ve 19. yüzyılın ilk yarısında Halep ve Şam'da Gayrimüslimler ve Yabancılar). Klaus Schwarz yay. Islamkundliche Untersuchungen, Band 197. Berlin 1996. 380 S.